

ИСТОРИЧЕСКИЯТ ПЪТ НА БЪЛГАРИЯ КЪМ ЕВРОПА

IX век/

доц. д-р Илка Петкова

Проблемите, свързани с европейската интеграция на нашата страна, поставят настоятелно въпроса за отношението ни към собственото минало. Към кои традиции от него да се придържаме и какво да изоставим, за да избегнем пречки и конфронтация в пътя към обединена Европа?

Отговорът би бил твърде лесен, ако бяхме сигурни, че сме стигнали върха в процеса на опознаване и осмисляне на тези традиции. Основателните съмнения в тази насока могат да се илюстрират с конкретни примери, един от които е обект на разглеждане в настоящата работа. Както е известно в подобна ситуация в каквато сме поставени ние днес се намира и българското общество през деветото столетие, наситено с драматизма на смутното търсене по пътя към един решителен избор. В християнска Европа, българската езическа държава трябва да избере или да се присъедини към нея и да функционира като нормална, равнопоставена в международните отношения политическа структура, която ще се приобщи към християнските духовно-културни и морални ценности, или да остане изолирана и с неясно бъдеще на европейския континент. Тя избира първото, т.е. да приеме християнството и да реши проблема със своето историческо присъствие и роля в живота на средновековна Европа.

Динамиката на събитията е известна. До 853 г. България поддържа добри отношения с немското кралство. Впоследствие тя се отказва от тях, съюзява се с Великоморавия и води неуспешни военни действия с немци и хървати. Към 855-856 г. се стига до конфликт с Византия и загуба на български територии. В настъпилото ново прегрупиране на политическите сили в Европа към 862-863 г. пак е постигнато след редица перипетии сближение с византийската империя, последвано от приемане на християнството от нея. Несполучливият опит за уреждане на независимо българска църква със съдействието на Византия кара българските власти да подновят контактите с немците и Рим, което води до дейността на папската мисия в България. Демонстрираното от страна на Рим несъгласие да се уреди българския църковен въпрос според желанието на Борис-Михаил предизвиква разрыв в отношенията между тях. В крайна сметка съборът в Константинопол в 869-870 г. поставя българската църква под юрисдикцията на Константинополската патриаршия¹.

Тези събития отдавна са поставени за разглеждане в нашата историография. Това обаче не означава, че всичко свързано с тях е вече напълно изяснено. На първо място казаното важи за начина, по-който се

визира присъединяването на България към християнския свят в пространствен, физико-географски аспект. Обикновено то се преценява в неговия общеевропейски контекст¹. Но както се знае Европа в IX век не е просто Европа, а една силно поляризирана, разделена Европа. Борещи се за територии и сфери на влияние, от една страна са западните сили – Папството и агресивното немско кралство, а от друга Византия, което спада и към Европейския югоизток. Подобно на Великоморавия, България в зависимост от конкретната международна обстановка и интересите си, се люшка между двата лагера, балансира, сменя позиции, обвързва се ту с единия, ту с другия, за да остане в края на краищата здраво и тясно свързана с византийската империя. До това обаче тя стига след като се запознава добре с тънкостите и особеностите на източното православие чрез посланието на патриарх Фотий до Княз Борис-Михаил и дейността на византийското духовенство² и на западното християнство чрез "Отговорите на папа Николай I по допитванията на българите" и дейността на папските мисионери³. С други думи, историческият избор е направен след дълъг процес на опознаване, както на същността, така и на възможностите, които обвързаността с всеки от двата духовни центъра на Европа предлага. И така, България анализира, сравнява и накрая вече след сериозно проучване и оценка стига до своето решение да остане свързана с неразрушимите връзки на християнството с региона към който тя естествено принадлежи, т.е. Европейския югоизток. Поради това и християнизацията ѝ следва да се преценява не иначе, а в нейния Югоизточно-европейски аспект.

Направеният от българска страна избор е обясняван в историческата литература и с атрактивността на цезаропализма като ръководен принцип във взаимоотношенията между църква и държава във Византия, в сравнение с папоцезаризма, господстващ на Запад⁴. В тази връзка би могло да се добави, че предпочитанията на княз Борис-Михаил в тази насока могат да се обяснят и с обстоятелството, че византийският модел отговаря по-добре на българската историческа традиция, при което ханът е носител и на двата вида власт като върховен жрец⁵. Поради това ориентацията на българския владетел наистина е проява на голяма далновидност, тъй като е възприет модел, който е по-приемлив и по-безболезнено приложим за българските условия. Твърде вероятно е при това към другите сериозни основания за упорития стремеж на княз Борис-Михаил да постигне изграждането на независима църква да се прибавя и желанието му за едно по-пълно, а не половинчато и поради това обезсмислящо се приложение на коментирания вече модел.

Към казаното дотук може да се допълни също така, че досега от погледа на изследователите като че ли се изплъзва фактът, че провизантийската така да се каже ориентация на българската държава във

връзка с християнизацията несъмнено е резултат и на реалистичната преценка за по-добрите предварителни условия, които съществуват в България за християнската проповед на гръцки език. Както се знае, той има сериозни позиции в езическа България. Въведен е като официален език и обслужва нуждите на нейната канцелария и международните ѝ контакти. На него са написани и каменните надписи, в които се прокарват най-патриотични идеи за старинността на българската държава и могъществото на нейния владетел. Всичко това естествено налага извода, че определен процент от българите владеят гръцки език, за да разберат смисъла на посочените надписи и да се чувстват горди, че са поданици точно на тази държава и на този владетел. Допускането на противното обезсмисля напълно създаването на тази своеобразна каменна летопис⁷.

В кръга на направените доуточнения и корекции може да бъде поставен и престоя на княз Симеон във Византия. Вероятно към 878 г. той е изпратен в Константинопол за да се учи в прочутата Магнаурска школа. Предполага се, че целта е да бъде подготвен за глава на българската църква⁸. Блестящото образование, което българският принц получава е оценено високо от византийците. Според Кремонския архиепископ Лиутиранд, те го наричат "полугрък", което е най-голямата оценка, давана от тях на някой чужденец⁹. Казаното поражда някои интересни въпроси като: Дали княз Борис-Михаил не вижда в лицето на своя многоучен син оная приемлива от византийска страна кандидатура за български архиепископ /патриарх/, която никой не би оспорил или отхвърлил? От друга страна с основание се прокрадва и мисълта дали това не е пътят, по който българският княз планира да извърши постепенната смяна на византийското духовенство с българи, образовани в съответствие с византийските стандарти и поради това не будещи възмущение от страна на империята т.е. да насити българската църковна йерархия с местни кадри доста преди идването и дейността на Кирило-Методиевите ученици в България.

Християнизацията на средновековна България или нейната европейска /югоизточноевропейска/ интеграция, може да се разглежда и с оглед на цената, която тя трябва да плати за това. Няма съмнение, че независимо от посоката, от която идват покръстителите – Запада, или Византия, човешките жертви не могат да се избегнат, тъй като въпреки, че познава християнството, българското общество не е готово да скъса с езичеството и да приеме новата религия. Това се доказва и от масовия характер на антихристиянския бунт¹⁰. Друг е въпросът за материалните разходи, които съпътстват интеграционните процеси. В това отношение географската близост на българската държава до центъра на източното православие /Константинопол/, който до XIII век е и световно културно

средище, нямащо равностоеен съперник в Европа, се оказва много благоприятна. Тя създава добри условия за пряк достъп до най-големите завоевания на античната и византийската култура, улеснен и от езиковата подготовка на част от българското общество. Така България си осигурява възможността да получи най-доброто във всяка една област – законодателство, богословска, научна и пр. книжнина още преди въвеждането на славянската писменост и разгръщането на интензивна книжовна дейност под ръководството на учениците на солунските просветители, което създава нови още по-добри перспективи за протичане на процесите на християнизация. Но дори и тогава ролята на културния обмен с Византия не намалява. Запазва се и значението на гръцкия език като средство за неговото нормално протичане. Всичко това не бива да се пренебрегва, когато се преценяват и постиженията на самата България в областта на културата сред християнизацията.

И така, направените уточнения дават възможност наистина положителните преценки по отношение личността и извършеното от княз Борис-Михаил да бъдат изпълнени с още по-дълбоко съдържание. Както се вижда, той не пристъпва с лека ръка към християнизацията, респ. интеграцията на българската държава към Европа през IX век. От съществуващите възможности за избор българския владетел след продължителни проучвания, опити за практическа реализация и сериозно обмисляне, избира най-добрия за българските условия и исторически традиции вариант. Благодарение на държавническата мъдрост на княз Борис-Михаил, България остава тясно свързана с географския и културен регион, към който принадлежи – Европейския югоизток и в ареала на най-богатата култура за онова време – византийската, което е гаранция и за собствения ѝ духовно-културен просперитет.

БЕЛЕЖКИ

1. Ив. Снегаров, Християнството в България преди покръстването на княз Борис /865/, ГДА, 5/31/, 1956, с. 195-220; Ем. Георгиев, По въпроса за християнизацията на средновековна България, И Пр., 5, 1954, с. 82-204; Ал. Бурмов, Против буржоазно-идеалистическите становища по въпроса за налагането на християнството в България през IX в., И Пр., 2, 1954, 36-52; М. Войнов, Някои въпроси във връзка с образуването на българската държава и покръстването на българите, ИИИ, 10, 1962, с. 279-307; П. Петров, Покръстването на българите, И Пр., 6, 1965, с. 33-60; Същият, *La politique étrangère de la Bulgarie au milieu du IX – siècle et la conversion des Bulgares*, ВВг, 2, 1966, p.41-51.
Д. Ангелов, По някои въпроси около покръстването на българите, И Пр., 6, 1965, с. 46-56; Същият, Покръстването на българите – причини и последици – В: Православието в България, С., 1974, с. 78-91; V. Gjuzele, *Bulgarisch-Frankisch Beziehungen in der ersten Hälfte des IX Jahrhunderts*, ВВг, 2, 1966, s.36-37; Същият, Княз Борис I, С., 1969; Т. Събев, Самостоянна народностна църква в средновековна България, С., 1987; Г. Симеонова, Покръстването, С., 1994; Б. Николова, България между църквите на Рим и Константинопол /60-те и 70-те години

на IX в., - В: Източното православие в европейската култура, С., 1999, с. 104-115.

2. Виж посочената литература по-горе.

3. За патриарх Фотий виж А. П. Каждан, Социално-политически възгледи Фотия, Ежегодник музея истории религии и атеизма, II, 1958, с. 107 и сл.; F. Dvornikq The Photius in the Light of Recent Research, Berichte zum XI internationalen Byzantinische Kongress, Munchen, 1958, s. 1-56; J. Bompaire, Reflexions d'un humaniste sur la politique: le patriarche Photius, La notion d'autorité au Moyen Age: Orient, Byzance, Occident, Paris, 1978.

Съдържанието на Фотието послание до Борис-Михаил виж във Photius Patriarcha. Epistolae PG, 102, 1860, col. 585-989; Срв. ГИБИ, 4, 1961, с. 59-106.

Относно дейността на византийското духовенство в България виж Ив. Дуйчев, Центри византийско-славянското общения и сотрудничества, - В: Iv. Dujcev, Slavia Orthodoxa: collected studies in history of the Slavic Middle Ages, 2, 1970, n.v., p. 111.

4. Отговорите на папа Николай I по допитванията на българския владетел са издадени в ЛИБИ, 2, 1960, с. 62-125. Виж също Iv. Dujcev, Die Responsa Nikolai I Papae ad consulta Bulgarorum als Quelle für die Bulgarische Geschichte, Festschrift des Haus-Hof und Staatsarchives, I, Wien, 1949, s. 349.

Относно папските миссионери и дейността им в българската държава виж Фулденски анали ч. III, ЛИБИ, 2, с. 44-45.

5. Н. Beck, Kirche und theologische Litteratur im byzantinischen Staates, Muunchen, 1959, s. 35; D. Geanakopulos, Church and Society in the Byzantine empire, - In: Byzantine East and Latin West, Oxford, 1966; Г. Острогорски, Одрже цркве и државе у Византии - В: Собрана дела, V, Београд, 1970; E. Arweiler, L'ecologie politique de l'empire byzantin, Paris, 1975; Г. Бакалов, Византия, Културно-политически очерци, С., 1992, с. 334-344.

6. Цв. Степанов, Власт и авторитет в ранносредновековна България /VII-ср. IX в./, С., 1999, с. 156.

7. В. Бешевлиев, Първобългарски надписи, С., 1979, М. Каймакамова, Българска средновековна историопис, С., 1990, с. 89-94.

8. Iv. Dujcev, Medioevo Byzantino-slavo, III, Roma, 1971, p. 177-178, 255, Ив. Божилов, Цар Симеон Велики /893-927/, Златният век на средновековна България, С., 1983, с. 36.

9. Liutprandi Antapodosis, Relatio de legatione Constantinopolitana, MGH, SS, III, p. 309.

Относно Магнаурската школа и предоставеното от нея образование виж. P. Lemerle, Le premier humanisme byzantin, Notes et remarques sur enseignement et culture a Byzance des origines au X-e siecle, Paris, 1971, p. 99-100, 160-163, 246-257; G. Speck, Die kaiserliche Universität von Konstantinopel, Munchen, 1974.

10. Освен литературата в бел. № 1 виж също Ив. Божилов, От "варварството" до християнската цивилизация, България от средата на IX до първите десетилетия на X век; - В: Източното православие в европейската култура, Варна, 1993, с. 66.